

Слобожанщина: літературний вимір : Збірник наукових праць. – Вип. IV. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – С. 43 – 49.

УДК 821.161.2.09 Чернявський

Н.Є. Манич

МЕТАЖАНРОВА ПРИРОДА ТВОРЧОСТІ М.ЧЕРНЯВСЬКОГО

Будь-який художній твір постає перед читачем та дослідником щонайменше у двох вимірах: по-перше, як складна і відносно автономна система із власними закономірностями функціонування і, по-друге, як частина більш масштабної єдності (циклу творів, всієї творчості письменника, сукупності творів різних авторів певного періоду розвитку літератури тощо). Розгляд останньої одиниці та виявлення її визначальних рис дозволяє об'єктивніше та глибше вивчати й кожний окремий твір, що входить до цієї структури. Отже, метою даної роботи є спроба дослідити основні особливості творчості відомого луганського письменника Микити Чернявського (1920-1993), зокрема метажанрову природу його літературної спадщини.

Для розв'язання поставленої проблеми перш за все слід звернутися до поняття “метажанр” як специфічної риси творчості письменника або групи письменників. У постмодерністичному науковому просторі активно функціонує термін “метаоповідання” (як варіанти – “метаоповідь”, “метаісторія”, “метадискурс”), який вперше ввів французький дослідник Ж.-Ф. Ліотар у праці “Стан постмодерна” (1979), причому “оповідання” виступає як абсолютний синонім до слова “оповідь” і в цілому не має нічого спільного з однойменним жанром малої прози. Основними принципами, що виконують функцію організації філософської думки Нового часу, вчений називає “великі історії”, тобто головні ідеї людства: гегелевську діалектику духу, емансипацію особистості, ідею прогресу, прсвітительське уявлення про знання як про засіб встановлення загального щастя тощо. У контексті такої теорії під метаоповіданнями Ліотар розуміє релігію, історію, психологію, мистецтво (інакше кажучи, будь-яке “знання”), тобто окремі “пояснювальні системи”, що організують суспільство [1, 251-252]. Терміни “метаоповідання” та “метажанр” є етимологічно спорідненими, і, хоч останній і використовується на позначення більш вузького поняття, в їх основу покладена одна і та ж ознака – наявність спільних формально-змістових елементів, які виконують організаційну функцію. У літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р.Т.Гром'яка подається наступне визначення: “Метажанри (грецьк. *méta* – через, після;

фр. genre – рід, вид) – типи змістово-формальних єдностей художніх творів, які співмасштабні всій історії культури” [2, 453]. Поняття є достатньо широким, і через це в його межах виділяють кілька різновидів. Наприклад, Г.Сиваченко в праці “Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст” розглядає такий метажанр як метароман, маючи на увазі твори Володимира Винниченка періоду його перебування в Мужені [3]. Провівши паралель між цими творами та літературними пошуками французьких екзистенціалістів, дослідниця обґрунтовує свою думку щодо роману як метажанрової основи творчості Винниченка: “Різні модуси людської екзистенції найадекватніше можна передати, послуговуючись різними художніми формами. Особливо це стосується роману, в центрі якого зазвичай перебуває конкретна особа” [3, 151]. Проте в цілому об’єктом дослідження у вказаній роботі є і філософські есе, і романи, і драми Винниченка, які “постають єдиним філософсько-художнім мікркосмом чи метароманом” [3, 157].

Звісно, мова не йде про зіставлення творчості М.Чернявського із творчістю В.Винниченка, оскільки вони писали в абсолютно різних суспільних і літературних контекстах. Проте певні методологічні паралелі можуть бути корисними у вивченні доробку Чернявського (принаймні значної його частини) як метажанрового утворення.

Отже, основним завданням даної роботи постає дослідження тих особливостей творчості Микити Чернявського, які виконують функцію ідейно-художнього стрижня і дають можливість говорити про її метажанрову природу.

Перш за все слід зазначити, що Чернявський належить до тих авторів, чия творчість вкладається в достатньо широкі часові межі: його перші поетичні твори були надруковані ще у 1936 році, а писати митець не припинив до кінця життя (1993). Чітко простежується і розвиток письменницького таланту Чернявського – від поезії через ліро-епічні твори до великих прозових жанрів. Крім того, оскільки за фахом митець був лікарем, часто його прямі професійні обов’язки зумовлювали паузи у творчому процесі (наприклад, як у роки Великої Вітчизняної війни, коли Чернявський, організувавши в селі Смолянинове підпільний польовий шпиталь для поранених партизан та червоноармійців, на деякий час фактично втратив змогу продовжувати літературні студії). З огляду на всі зазначені фактори, можна зробити висновок про певні відхилення в метажанровій єдності творчості Микити Чернявського. Проте це не є чимось незвичним: Г.Сиваченко, порівнюючи метажанрову творчість Винниченка і Набокова, вказує на “зраду” останнього своєму метароману (дослідниця має на увазі другу книгу письменника “Король. Дама. Валет”, у якій автор відійшов від автобіографічного начала) [3, 113]. Отже, в літературному доробку Микити Чернявського про метажанровість можна говорити, розглядаючи твори, написані в післявоєнний час, оскільки в них постає вже абсолютно сформований

митець і чітко окреслена картина світу, спроектована на особливості авторського сприйняття дійсності. Ранні ж твори є яскравою ілюстрацією процесу творчого становлення письменника: пошуку відповідної форми для вираження певного змісту, відбору найбільш придатних засобів образності, перші кроки в окресленні тематичних обріїв.

Повертаючись до праці Г.Сиваченко, слід зазначити, що саме автобіографічність дослідника вважає одним із стрижневих елементів структури метароману Винниченка: “У романах муженьського циклу не можна не завважати трансформації однієї дуже суттєвої риси творчості Винниченка. Він практично завжди розповідає про те, що добре знає, власне, про себе. Всі твори письменника – це своєрідний метароман його життя й політичної діяльності. Слідом за А.Жідом Винниченко міг би повторити: “Я творив на благо майбутнього людства. Я жив” [3, 189].

У творчості Микити Чернявського цю рису можна визначити як домінуючу: переважна більшість його творів, від ліричних роздумів і до масштабних романів, має за основу факти біографії самого автора. І, хоча серед них немає жодного, який би можна було вважати повністю автобіографічним, ґрунт авторської моделі світу очевидний – життя творця. З цього приводу в статті про Микиту Чернявського Іван Низовий зазначає: “Жодного героя не вигадував письменник. А писав його з натури, вводив у поезію прямо з життя. З нашого й свого життя. І ця справжність літературного героя не підлягає сумніву” [4, 4]. Отже, видається можливим окреслити і творчість Чернявського як “метароман життя” (термін Г.Сиваченко [3, 113]).

Центральне місце в цій художній єдності займають власне романи письменника (“Людяв важче”, “Сонце в полинах”, “Тиждень Івана Лободи”, “Донбаські грози”), оскільки за жанровими особливостями вони все ж таки претендують на найбільш широке та детальне відбиття дійсності (з огляду на реалістичне спрямування творчості автора). Крім того, “метароман життя” Чернявського реалізовується в численних ліричних і ліро-епічних творах, а також у таких жанрах, як оповідання, повість, документальний нарис. Окремі події, учасником чи свідком яких був письменник, його особисті почуття чи переживання, враження і філософські роздуми – всі ці елементи доповнювали та продовжували загальну структуру, склалися в цілісну картину авторського світосприйняття. Часто Микита Чернявський намагається поглянути на окремий факт свого життєвого досвіду крізь призму різних жанрових форм, ніби шукаючи істини через зіставлення різних художніх відбитків дійсності. Наприклад, в оповіданні “Твої знайомі” [5] серед інших подій змальовано автобіографічний епізод (пожежа від кульової молнії, яка в 1929 році спалила хату Чернявських), який був основою і для ліро-епічної “Поєми про вічне тепло” [6]. Ця спроба передати психологічні стани всіх учасників події художніми засобами двох жанрів фактично означає відображення різних аспектів одного і того ж явища дійсності, що сприяє наближенню читача до авторської моделі світу.

Автобіографічність як елемент організації метароману яскраво проявляється і при створенні героїв (як ліричних героїв, так і персонажів епічних творів). Щодо ліричних творів, то певна їх залежність від автора зумовлена специфікою цього роду літератури. А от у ліро-епіці і прозі така риса стає специфічним проявом метажанрової природи доробку письменника. Через це і здається органічною поява в різних творах Микити Чернявського (у романах “Людам важче”, “Сонце в полинах”, “Тиждень Івана Лободи”, в оповіданні “Твої знайомі”, у драматичній поемі “Страх” тощо) того ж самого персонажа (звісно, позначаємо його так умовно) – молодого фельдшера, який в роки Великої Вітчизняної війни в підпільному шпиталі рятує поранених солдат і партизан, з ентузіазмом кидається у вир післявоєнної відбудови і який рисами характеру схожий на самого автора.

Певну організаційну функцію в метаромані Чернявського виконують і окремі художні образи, наділені символічним значенням, які, переходячи з одного твору в інший, зміцнюють ідейно-художні зв'язки між частинами метажанрової сполуки. Деякі з цих образів письменник запозичує з фольклору, переосмислюючи та осучаснюючи їх (наприклад, образи птахів, рослин), але більшість – творить сам. Прикладом останніх може бути образ батькових рук, який є центральним у двох однойменних творах (у повісті [5] та в ліричному роздумі [7, 53]), проте зустрічаються і в романах, і в інших оповіданнях як символ наслідування людиною з покоління в покоління кращих моральних якостей.

Ще однією рисою метажанрової творчості Микити Чернявського є антропоцентричність. Щодо цього аспекту Г.Сиваченко робить дуже слушне зауваження: “Тут можна було б звернутися й до історії української філософської думки ... Їй властива передусім орієнтація на людину, взяту в безпосередньому життєвому контексті, людину, яка стоїть перед одвічними проблемами життя, смерті, зла, взаємин з оточуючими тощо” [3, 165]. У доробку Чернявського цей принцип простежується чітко і послідовно. Певним чином це може бути зумовлено нелегкими життєвими обставинами, у яких формувалася світогляд митця: Велика Вітчизняна війна, робота в підпільному польовому шпиталі під час німецької окупації, тяжке післявоєнне становище, бурхливі кореспондентські будні – все це навчило письменника безперервно досліджувати духовні сили людини, шукати витоки її вчинків і сенс її існування. Це “дослідження” людини стало певним чином завершальною метою всієї творчості Чернявського. Якщо окреслити одним словом загальну тему всієї його поезії і прози (певну метатему), то це слово – людина, в усіх проявах її буття. Звісно, ця метатема виражається через конкретну тему в кожному окремому творі. Наприклад, тему роману Чернявського “Людам важче” можна визначити як події років Великої Вітчизняної війни. Проте автора не цікавить сама війна, у творі немає розлогих описів баталій чи коментарів щодо

переміщення фронтів і військ. Письменник звертає увагу лише на ті події, які впливають на героїв, змушують їх розкривати свій справжній характер, дії персонажів цікавлять автора як відбитки внутрішньої боротьби людини, як індикатори її психологічного стану. Через це в романі наявна велика кількість внутрішніх монологів, описів емоційних станів героїв, авторських роздумів щодо динаміки почуттів і відчуттів людини. Таке тяжіння до антропоцентричності є типовим для творчості Чернявського і тому теж виступає як ідейно-художній стрижень, а отже, як елемент організації метароману.

Звісно, окреслення в даній роботі деяких особливостей творчої спадщини Микити Чернявського (автобіографічності, наявності спільної системи образів для творів різних жанрів, їх тотальної антропоцентричності) є лише першим кроком у дослідженні її метажанрової природи. Подальше вивчення цієї проблеми може відкрити нові шляхи до сучасного потрактування творчості письменника, який зробив чималий внесок у скарбницю літературного життя Луганщини.

Література

1. **Западное** литературоведение XX века: Энциклопедия. – Москва, 2004.
2. **Літературознавчий** словник-довідник/ Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та інші. – К., 1997.
3. **Сиваченко Г.М.** Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К., 2003.
4. **Низовий І.** Микита Чернявський: “Не можу серцем я не відчувати...”// Молодогвардієць. – 1974. – 26 жовтня.
5. **Чернявський М.** Батькові руки. – К., 1989.
6. **Чернявський М.** Людиною бути. – К., 1977.
7. **Чернявський М.** Поезії. – К., 1988.

In the context of modern literature discourse the theory of metanarrations appeared in the works of J.- F. Lyotard. As another part of that idea notion of metagenre was developed in works of the Ukrainian scientists (for example, in monograph of G.Syvachenko about V.Vynnychenko's works). This article is dedicated to the analysis of those features of M.Chernavsky's works, which are connected with the metagenre nature of the system of writer's creations.